לֹא שָׁנוּ במשנתינו שרבי יוסי פוטר מקרבן חטאת אם שכח והוציא את הלולב לרשות הרבים, אֶלָּא באופן שֶׁעדיין לֹא יָצָא בּוֹ ידי חובה לפני שהוציאו לרשות הרבים, ולכך הוא פטור משום שהוא טרוד לקיים את המצוה, אֲבָל אם כבר יָצָא בּוֹ ידי חובה קודם שהוציאו לרשות הרבים, חַיָּיב חטאת על שהוציאו לרשות הרבים, שהרי כבר אינו טרוד לקיים את המצוה. מקשה הגמרא: איך יתכן שהוציאו לרשות הרבים לפני שיצא בו ידי חובה, הָא מַרְאַנְהַיהּ נָפַק בֵּיהּ – הרי מיד כשהגביה את הלולב להוציאו לרשות הרבים כבר יצא בו ידי חובתו, שהרי הנענועים אינם מעכבים. מתרצת הגמרא: אָמַר אַבָּיֵי, מדובר כְּשֶׁהָפְכוֹ – שהוציא את הלולב כשהוא הפוך וראשו כלפי מטה, ואין יוצאים ידי חובת נטילת לולב אלא אם נוטלו כשראשו כלפי מעלה כדרך גדילתו. רָבָא אָמַר תירוץ נוסף, אֲפִילּוּ תֵּימָא כְּשֶׁלֹּא הֲפָכוֹ, לא יצא ידי חובה כשהגביהו, משום שהָכָא בְּמַאי עָסְקִינַן בְּגוֹן שֶׁהוֹצִיאוֹ בְּכֵלִי – שהוציא את הלולב בתוך כלי, ולא יצא ידי חובתו כיון שאינה לקיחה תמה. מקשה הגמרא: וְהָא רָבָא הוּא דְּאָמַר לְקִיחָה עַל יְדֵי דָּבָר אַחֵר שְׁמָהּ לְקִיחָה, ואם כן גם כשהוציאו בכלי יצא ידי חובתו. מתרצת הגמרא: הָנֵי מִילֵּי – מה שאמר רבא שלקיחה על ידי דבר אחר שמה לקיחה, היינו רק כשלקחו בְּדֶרֶךְ כָּבוֹד כגון שלקחו על ידי סודר, אֲבָל אם לקחו דֶּרֶךְ בִּזָּיוֹן, כגון על ידי כלי, לֹא אמר רבא שיוצא בכך ידי חובתו.

אָמַר רַב הוּנָא, אוֹמֵר הָיָה רַבִּי יוֹסֵי, עוֹלַת הָעוֹף שֶׁנִּמְצֵאת בֵּין אֲגַפַּיִם – בין עופות אחרים של חטאת העוף מלוקים, ומחמת כן טעה וְכָכָר הוא שחַטָּאת הָעוֹף הִיא ויש עליו מצוה לאוכלה, וַאֲכָלָהּ, ונמצא שמעל בקדשי שמים בשוגג, שהרי עולת העוף כולה לגבוה ואסורה באכילה, פָּטוּר מקרבן מעילה, משום שטעה בדבר מצוה. מקשה הגמרא: מַאי קָא מַשְׁמַע לָן – מה בא רב הונא להשמיענו, וכי בא לומר שרבי יוסי סובר דְּטָעָה בִּדְבַר מִצְוָה פָּטוּר, הלא הֵיינוּ הָךְ – זה הוא אותו דין שכבר השמיענו רבי יוסי במשנה. מתרצת הגמרא: חידוש גדול השמיענו רב הונא, מַהוּ דְּתֵימָא – לולא דבריו היינו סוברים שרָק הָתָם במשנתינו הוּא דְּטָעָה בִּדְבַר מִצְוָה פָּטוּר, הֵיינוּ משום דְּעָבַד מִצְוָה – שהרי סוף סוף עשה מצוה כשנטל את הלולב בהוצאה זו, אֲבָל הָכָא דְּטָעָה בִּדְבַר מִצְוָה וְלֹא עָבַד מִצְוָה שהרי עולת העוף אסורה באכילה, אֵימָא – שמא נאמר שבזה לֹא פטר רבי יוסי, לכך קָא מַשְׁמַע לָן רב הונא שרבי יוסי פטר אפילו כשלא קיים מצוה.

מקשה הגמרא: מֵיתִיבִי, רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר הַשּׁוֹחֵט אֶת קרבן הַתָּמִיד שֶׁאֵינוֹ מְבוּקָּר כְּהִלְכָתוֹ מן המומין, בְּשַׁבָּת, חַיָּיב להביא קרבן חַטָּאת על שגגתו משום ששחט שחיטה שאינה של מצוה בשבת, וְצָרִיךְ להקריב קרבן תָּמִיד אַחֵר לחובת היום. ולדברי רב הונא שרבי יוסי פוטר מחטאת בשטרוד בדבר מצוה אף אם לא קיים את המצוה, קשה, מדוע חייב חטאת הרי היה טרוד בדבר מצוה, שהרי רצה לשחוט את קרבן התמיד של שבת וחשב שהוא מבוקר. אָמַר לֵיהּ בַּר מִינַּהּ דְּהַהִיא – אין להקשות מאותה ברייתא, דְּהָא אִתְּמַר עָלַהּ אָמַר רַב שְׁמוּאֵל בַּר חִנַּאי, אָמַר רַב הַמְנוּנָא סָבָא, אָמַר רַב יִצְחָק בַּר אַשְׁיָאן, אָמַר רַב הוּנָא אָמַר רַב, שבברייתא מדובר כְּגוֹן שֶׁהֶחֱזִיאוֹ – לקרבן התמיד מִלִּשְׁכָּה שבה נמצאים הכבשים שֶׁאֵינָן מְבוּקָּרִין, ולכך אינו נחשב כלל שטעה בדבר מצוה, שהרי כבשים אלו אינם עומדים להקרבה.

משנה

מְקַבֶּלֶת אִשָּׁה את הלולב מִיַּד בְּנָהּ וּמִיַּד בַּעֲלָהּ וּמַחֲזִירָתוֹ לְמַיִם בַּשַּׁבָּת כדי שלא יכמוש. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר בַּשַּׁבָּת מַחֲזִירִין את הלולב למים שהיו בהם, אבל אין מוסיפים להם מים. ואילו בְּיוֹם טוֹב אף מוֹסִיפִין מים, אבל לא מחליפין אותם. וּבְמוֹעֵד – בחול המועד מַחֲלִיפִין - מצוה להחליף את המים. קָטָן הַיּוֹדֵעַ לְנַעְנֵעַ את הלולב חַיָּיב בַּלּוּלָב.

גמרא

מקשה הגמרא: פְּשִׁיטָא – מהו החידוש בדין משנתינו שאשה מקבלת את הלולב מיד בנה ומיד בעלה, וכי איזה איסור יש בכך. מתרצת הגמרא: מַהוּ דְּתֵימָא – היה מקום לומר שהוֹאִיל וְאִשָּׁה לָאו בַּת חִיּוּבָא הִיא שהרי אינה חייבת בנטילת לולב, אֵימָא לֹא תְּקַבֵּל את הלולב מיד בנה ובעלה, כיון שהוא מוקצה לגבה, קָא מַשְׁמַע לָן שכיון שהוא ראוי לנטילת אנשים יש עליו תורת כלי ואינו נחשב מוקצה לכל.

שנינו במשנה: קָטָן הַיּוֹדֵעַ לְנַעְנֵעַ חייב בלולב: תָּנוּ רַבָּנָן, קָטָן הַיּוֹדֵעַ לְנַעְנֵעַ את הלולב, חַיָּיב בַּלּוּלָב מדרבנן, מדין חינוך. וכן קטן היודע לְהִתְעַטֵּף בטלית, חַיָּיב בַּציצִית. וכן קטן היודע לִשְׁמוֹר תְּפִילִּין שלא ליכנס עמם לבית הכסא, אֲבִיו לוֹקֵחַ לוֹ תְּפִילִּין. קטן היוֹדֵעַ לְדַבֵּר, אֲבִיו לוֹמְדוֹ תּוֹרָה וּקְרִיאַת שְׁמַע. מבארת הגמרא: תּוֹרָה מַאי הִיא - מה הכוונה מלמדו תורה. אָמַר רַב הַמְנוּנָא מלמדו את הפסוק 'תּוֹרָה צִוָּה לָנוּ מֹשֶׁה מוֹרָשָׁה קְהִלַּת יַעֲקֹב'. קְרִיאַת שְׁמַע מַאי הִיא – מה הכוונה מלמדו קריאת שמע. מבארת הגמרא: פָּסוּק רִאשׁוֹן של קריאת שמע.

ממשיכה הברייתא: קטן הַיּוֹדֵעַ לִשְׁמוֹר גּוּפוֹ שלא יטמא בטומאות מגע ומשא ואהל, אוֹכְלִין עַל גּוּפוֹ טָהֳרוֹת – אם נגע גופו בטהרות, אפשר לאוכלם ואין חוששים שמא היה טמא, אבל אם נגעו ידיו בטהרות חוששים שמא טימאם. ואם היה גדול יותר ויודע לִשְׁמוֹר אף אֶת יָדָיו, שאינו נוגע בשום דבר שיש בו ספק טומאה, או בדבר שמטמא את הידים, ואם נגע נוטל ידיו לפני שנוגע בטהרות, אוֹכְלִין עַל יָדָיו טָהֳרוֹת – אף אם נגעו ידיו בטהרות אפשר לאוכלם. קטן הַיּוֹדֵעַ לִישָׁאֵל שאם נשאל אם נגע בטומאה יודע להשיב ולומר הן או לאו, או איני יודע, אם שאלוהו ואמר איני יודע, אם הספק הוא בִּרְשׁוּת הַיָּחִיד, פָּסֵיקוֹ טָמֵא, ואם הספק הוא בִּרְשׁוּת הָרַבִּים, פָּסֵיקוֹ טָהוֹר. כהן הַיּוֹדֵעַ לְפָרֹס כַּפָּיו ולברך ברכת כהנים, ואף פורס הוא כפיו בציבור, חוֹלְקִין לוֹ תְּרוּמָה בְּבֵית הַגָּרְנוֹת, כיון שהכל יודעים שהוא גדול ויודע לשמור את התרומה בטהרה, שהרי אין קטן פורס כפיו בציבור.

קטן חַיּוֹדֵעַ לִשְׁחוֹט – שידיו מאומנות לשחיטה, אף שאינו בקי בהלכות שחיטה, אוֹכְלִין מַשְׁחִיטָתוֹ, אָמַר רַב הוּנָא והוּא – היתר זה הוא רק באופן שָׁגְדוֹל עוֹמֵד עַל גַּבָּיו ורואה ששוחט כדין. קטן שֶׁיָּכוֹל לֶאֱכוֹל כַּזַּיִת מאחד מחמשת מיני דָּגָן, – שהם חיטה, שעורה, כוסמת, שבולת שועל ושיפון. אם אכל כזית מאלו, מַרְחִיקִין מְצוֹאָתוֹ וּמְמֵימֵי רַגְלָיו אַרְבַּע אַמּוֹת כדי להתפלל או לקרוא קריאת שמע. אָמַר רַב חִסְדָּא, והוּא – דין זה הוא רק באופן שֶׁיָּכוֹל לֶאֱכוֹלוֹ – לכזית דגן בְּשיעור זמן של כְּדֵי אֲכִילַת פְּרָס – חצי כיכר לאדם בינוני. אָמַר רַב חִיָּיא בְּרֵיהּ דְּרַב יֵיקָא וּבְאָדָם גָּדוֹל, מרחיקים מצואתו וממימי רגליו ארבע אמות כדי להתפלל או לקרוא קריאת שמע, אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לֶאֱכוֹל כזית דגן בְּשיעור זמן של כְּדֵי אֲכִילַת פְּרָס, דִּכְתִיב 'וְיוֹסִיף דַּעַת יוֹסִיף מַכְאִיב', והיינו שגדול כיון שהוסיף דעת, הוסיף מכאוב ולכן צואתו מסרחת יותר. קטן שֶׁיָּכוֹל לֶאֱכוֹל כַּזַּיִת צָלִי, שׁוֹחֲטִין עָלָיו אֶת הַפֶּסַח – אפשר למנותו על הפסח עם בני החבורה, שֶׁנֶּאֱמַר 'אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֹסּוּ עַל הַשֶּׂה', ודורשים מכך שרק מי שראוי לאכול, יכול להימנות על השה. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר אין שוחטים את הפסח על הקטן עַד שֶׁיֵּדַע גדול כל כך שהוא יָכוֹל לְבָרֵר וליתן לתוך פיו רק דבר הראוי לֶאֱכִילָה, ומבאר רבי יהודה כְּיצַד יודעים אנו האם הקטן יודע לברר אכילה או לא, אם נוֹתְנִין לוֹ צְרוֹר וְזוֹרְקוֹ, ונותנים לו אֱגוֹז וְנוֹטְלוֹ, סימן שמבחין הוא בין דבר הראוי לאכילה לשאינו ראוי:

הדרן עלך לולב הגזול

פרק רביעי - לולב וערבה

משנה

מצות לוּלָב – נטילת לולב ומיניו, וּמצות עֲרָבָה – הנחת מורביות של ערבה בצידי המזבח, נוהגות שִׁשָּׁה וְשִׁבְעָה – פעמים ששה ופעמים שבעה ימים, כמו שמפרש והולך, שאף שעיקר חיובם בבית המקדש כל שבעה, מ"מ לא בכל שנה דוחים את השבת. מצות הַהַלֵּל – לגמור את ההלל, וְהַשְׁמָחָה – אכילת בשר שלמים, נוהגות בכל שִׁמּוּנָה הימים של החג דהיינו אף בשבת וביום שמיני עצרת, שאין בעשייתם חשש איסור של מלאכת שבת. מצות הישיבה בסוּכָּה, וְמצות נִיסּוּךְ הַמַּיִם על גבי המזבח, נוהגות בִּשְׁבָעָה הימים של החג, ואף בשבת. הֶחָלִיל המנגן בשמחת בית השואבה כששאבו מים לנסך על גבי המזבח, חֲמִשָּׁה וְשִׁשָּׁה – פעמים נוהג חמשה ימים ופעמים ששה ימים, משום שאינו דוחה שבת ויום טוב. וכל מצוות אלו יתבארו במשניות להלן במקומן.

מפרשת המשנה: לוּלָב שִׁבְעָה כְּיצַד, יוֹם טוֹב הָרִאשׁוֹן שֶׁל חָג שֶׁחָל לִהְיוֹת בַּשַּׁבָּת, נוהגת מצות לוּלָב שִׁבְעָה ימים, משום שנטילת לולב לִהְיוֹת בַּשַּׁבָּת, שנטילת לולב דוחה את השבת בשנה זו, כל העם מוֹלִיכִין אֶת לוּלְבֵיהֶן לְהַר הַבַּיִת מערב שבת [שהרי בשבת אינם יכולים להביא את לולביהם מביתם מחמת איסור טלטול והוצאה מרשות לרשות], וְהַחַזָּנִין – שמשים של הציבור מְקַבְּלִין מֵהֶן את הלולבים, וְסוֹדְרִין אוֹתָן עַל גַּבֵּי אִיצְטַבָּא – מדרגות שבהר הבית שהיה מוקף איצטבאות לישיבה, ולמחרת באים כולם לקחת איש לולבו. וְהַזְּקֵנִים מַנִּיחִין אֶת הלולבים שֶׁלָּהֶן בַּלִּשְׁכָּה המיוחדת לכך, ולא הניחוהו עם כל הציבור, כדי שלא ידחפום למחרת כשיבואו לקחת לולביהם. וּבית דין מְלַמְּדִין אוֹתָם – את כולם לוֹמַר, כָּל מִי שֶׁמַּגִּיעַ לוּלָבֵי לְיָדוֹ חֲרֵי הוּא לוֹ בְּמַתָּנָה, משום שביום טוב הראשון אין אדם יוצא אלא בלולב שלו ולא בשאול ובגזול (לעיל כט:), וחששו שמא מתוך הבלבול הרב שישרור למחרת ומחמת כמות הלולבים הגדולה, יקחו אנשים את לולבי זולתם. לְמָחָר כל העם מַשְׁכִּימִין וּבָאִין להר הבית לקיים מצות לולב, וְהַחַזָּנִין זוֹרְקִין אוֹתָם – את הלולבים לִפְנֵיהֶם וְהֵן מְחַפְּפִין וּמַכִּין אִישׁ אֶת חֲבֵירוֹ כדי לזכות כל אחד בלולבו. וּכְשֶׁרָאוּ בֵּית דִּין שֶׁבָּאוּ לִידֵי סַכָּנָה מחמת החטיפות והההכאות, הִתְקִינוּ שֶׁיותר לא יטלו את הלולבים בציבור בהר הבית ביום טוב שחל להיות בשבת אלא יְהֵא כָּל אֶחָד וְאֶחָד נוֹטֵל בְּבֵיתוֹ:

גמרא

שואלת הגמרא: אַמַּאי – מדוע אין נטילת לולב בשאר ימי החג דוחה את השבת, הרי מן התורה מצות לולב נוהגת במקדש כל שבעה, ונטילת לולב והנענועים טַלְמוּד בָּעֲלְמָא הוּא ואין בו איסור מהתורה, אלא איסור טלטול מוקצה מדרבנן, וְאם כן לִידְחֵי שַׁבָּת. אָמַר רַבָּה, אף שבעצם נטילת הלולב בשבת אין איסור, אסרו חכמים את נטילתו בשבת גְּזֵרָה שֶׁמָּא לא יהיה בקי בהלכות נטילת הלולב וִיטַלְטְלֶנּוּ בְּיָדוֹ וְיֵלֵךְ אֵצֶל תלמיד חכם בָּקִי לִלְמוֹד הלכות נענועו או ברכתו,

ביום טוב הראשון דוחה את השבת, וְכאשר יום טוב הראשון חל בְּשַׁבָּת כָּל הַיָּמִים, ונמצא שאחד מימי חול המועד חל בשבת, אין מצות לולב נוהגת אלא שִׁשָּׁה ימים, שנטילת לולב בשאר ימי החג אינה דוחה שבת. ולהלן בגמרא יבואר טעם הדבר. עֲרָבָה שִׁבְעָה כְּיצַד, יום השביעי של חג שהוא גם הַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁל נטילת הָעֲרָבָה במקדש שֶׁחָל לִהְיוֹת בַּשַּׁבָּת, נוהגת מצות הָעֲרָבָה שִׁבְעָה ימים, שביום זה דוחה מצות הערבה את השבת. וְכאשר יום שביעי של חג חל בְּשַׁבָּת כָּל הַיָּמִים, שנמצא שהשבת היתה באחד משאר ימי החג, אינה נוהגת אלא שִׁשָּׁה ימים, משום שאין מצות הערבה בשאר הימים דוחה את השבת. ובגמרא (לקמן מג:) יתבאר טעם הדבר.

מפרטת המשנה: מִצְוַת לוּלָב כְּיצַד (בְּשַׁבָּת), יוֹם טוֹב הָרִאשׁוֹן שֶׁל חָג שֶׁחָל לִהְיוֹת בַּשַּׁבָּת, שנטילת לולב דוחה את השבת בשנה זו, כל העם מוֹלִיכִין אֶת לוּלְבֵיהֶן לְהַר הַבַּיִת מערב שבת [שהרי בשבת אינם יכולים להביא את לולביהם מביתם מחמת איסור טלטול והוצאה מרשות לרשות], וְהַחַזָּנִין – שמשים של הציבור מְקַבְּלִין מֵהֶן את הלולבים, וְסוֹדְרִין אוֹתָן עַל גַּבֵּי אִיצְטַבָּא – מדרגות שבהר הבית שהיה מוקף איצטבאות לישיבה, ולמחרת באים כולם לקחת איש לולבו. וְהַזְּקֵנִים מַנִּיחִין אֶת הלולבים שֶׁלָּהֶן בַּלִּשְׁכָּה המיוחדת לכך, ולא הניחוהו עם כל הציבור, כדי שלא ידחפום למחרת כשיבואו לקחת לולביהם. וּבית דין מְלַמְּדִין אוֹתָם – את כולם לוֹמַר, כָּל מִי שֶׁמַּגִּיעַ לוּלָבֵי לְיָדוֹ חֲרֵי הוּא לוֹ בְּמַתָּנָה, משום שביום טוב הראשון אין אדם יוצא אלא בלולב שלו ולא בשאול ובגזול (לעיל כט:), וחששו שמא מתוך הבלבול הרב שישרור למחרת ומחמת כמות הלולבים הגדולה, יקחו אנשים את לולבי זולתם. לְמָחָר כל העם מַשְׁכִּימִין וּבָאִין להר הבית לקיים מצות לולב, וְהַחַזָּנִין זוֹרְקִין אוֹתָם – את הלולבים לִפְנֵיהֶם וְהֵן מְחַפְּפִין וּמַכִּין אִישׁ אֶת חֲבֵירוֹ כדי לזכות כל אחד בלולבו. וּכְשֶׁרָאוּ בֵּית דִּין שֶׁבָּאוּ לִידֵי סַכָּנָה מחמת החטיפות והההכאות, הִתְקִינוּ שֶׁיותר לא יטלו את הלולבים בציבור בהר הבית ביום טוב שחל להיות בשבת אלא יְהֵא כָּל אֶחָד וְאֶחָד נוֹטֵל בְּבֵיתוֹ: